

27 L'OPINIÓ

Els valors de les esquerres i els obstacles als valors

1. ELS VALORS DE L'ESQUERRA

La igualtat

L'exercici de les llibertats reals està molt condicionat pel nivell d'igualtat de les persones en els diversos àmbits de la vida social

Norberto Bobbio, en el seu llibre titulat *Derecha e izquierda* publicat l'any 1995, afirma que "allò igualitari parteix de la convicció que la major part de les desigualtats que l'indignen i que voldria fer desaparèixer són socials i, en tant que tals, eliminables"¹. La frase és curta però molt clara. El plantejament polític que dóna importància a la igualtat té dos components: la primera està situada al nivell dels valors, que generen la indignació moral, i la segona està connectada amb una visió de la realitat que mostra l'origen social de moltes desigualtats i la possibilitat real de reduir-les.

En altres paraules, els valors poden impulsar a ser més o menys sensible als temes relacionats amb la igualtat –per exemple- però això no és tot, ja que sense una visió correcta de les desigualtats existents, així com dels obstacles a la seva reducció, l'afirmació dels valors es pot quedar al nivell d'una simple proclamació.

El paper de la igualtat² en els valors de l'esquerra comporta l'exigència d'articular polítiques públiques orientades a reduir determinades desigualtats i a promoure la igualtat d'oportunitats i això, no només perquè la igualtat forma part dels seus valors sino també perquè és conscient de l'existència de mecanismes socials que tendeixen a reproduir-les i, en segon lloc, considera que moltes desigualtats tenen orígens socials i es poden reduir o bé eliminar. Hi ha un tercer aspecte, relacionat amb la llibertat i que té present que l'exercici de les llibertats reals està molt condicionat pel nivell d'igualtat de les persones en els diversos àmbits de la vida social.

La llibertat

¿Era realment lliure el filòsof grec Diògenes reflexionant en el seu tonell, retirat de la societat? Sí, però només suposant que fos autosuficient en les seves necessitats; o sigui, que fos autònom en la seva subsistència. És a dir, era lliure en el seu aïllament si no tenia interferències de ningú ni estava sotmès al control de ningú; altrament estava en llibertat vigilada. Com veurem, tenia llibertat en el sentit negatiu de I.Berlin. Ara però, no parlaré de Diògenes, sino que em plantejaré el tema de la llibertat en la societat.

1 Bobbio N. (1955) *Derecha e izquierda*, Taurus, Madrid . p.146

2 Sobre el tema de la igualtat resulta molt interesant el llibre de P.Rosanvallon, *La sociedad de los iguales*, RBA, Barcelona, 2012 que, especialment, relata la història de les lluites i del pensament sobre la igualtat. Vegi's també J.Ramonedá, *La izquierda necesaria*, RBA, Barcelona, 2012

La clau són els comportaments efectius i no els desitjos. Si un s'atreveix i no té mandra, sempre té llibertat de pensar el que desitgi: la d'expressar-ho és diferent, ja que pot ésser sancionada. Puc també desitjar esdevenir metge, per exemple, o arquitecte. Sí, clar, ho puc desitjar com el meu personal "projecte de vida". Ara bé, ¿tinc els mitjans necessaris per fer la carrera si sóc fill d'un camperol? ¿És probable que ho aconsegueixi? Fins i tot ¿és probable que em plantegi l'objectiu?

De fet, les meves aspiracions estan socialment condicionades³, com també les meves capacitats d'assolir objectius. En les meves activitats i comportaments sempre hi ha "interferències" dels altres: normes socials, lleis, la competència dels altres, conflictes d'interessos, etcètera, que depenen de les formes d'organització social. Les "interferències" que tenen un caràcter coactiu tenen una importància especial⁴; per això el nucli de la llibertat negativa és la llibertat política, la democràcia.

Una persona és lliure -en el sentit de la llibertat positiva- si disposa d'un ventall efectiu d'opcions entre les que pot triar per tal de construir el propi "projecte de vida"⁵. La llibertat positiva és més complexa. Les dues llibertats no s'oposen, sino que es complementen.

Una persona és lliure si disposa d'un ventall efectiu d'opcions entre les que pot triar per tal de construir el propi "projecte de vida"

Es pot pensar -com Pierre Bourdieu- que hi ha límits molt estrictes a la capacitat d'autonomia. Ara bé, això no treu que l'objectiu sigui augmentar/millorar la capacitat d'autonomia personal existent, millorant la capacitat de control sobre les pròpies vides⁶. Si es pensa que el límits són totals, llavors no hi ha cap marge per la llibertat personal i el debat no té cap sentit.

La llibertat és el valor central de l'esquerra d'arrel democràtica⁷ que defensa l'autonomia de la persona, o sigui, de la llibertat entesa com a capacitat d'autonomia, limitada per la mateixa capacitat d'autonomia de les altres persones⁸. En alguns aspectes la llibertat és també un valor de determinats sectors de la dreta. Ara bé, això no és així -clarament- en relació a la igualtat. La llibertat és el valor central de l'esquerra, però la igualtat és el valor diferencial, propi de l'esquerra. Per altra banda, és patent que es requereixen condicions de relativa igualtat per a que la llibertat es pugui exercir en condicions normals⁹.

La fraternitat, la justícia, la solidaritat

La fraternitat, per definició, fa referència a una relació no elegida, no electiva: els dos extrems de la fraternitat són la relació entre els germans biològics i la relació amb tots els humans. La fraternitat exigeix reconeixement i empatia i, a nivell dels comportaments, la fraternitat efectiva es tradueix en diverses formes de solidaritat. Per a l'esquerra, la fraternitat no fa referència només a la ciutadania, sino que és també una afirmació de la solidar-

3 Com va escriure Pierre Bourdieu: "... neixem determinats i tenim una petita probabilitat d' ésser lliures. Neixem en lo impensat y tenim una petita probabilitat d' esdevenir subjectes. El que jo retrec als que invoquen a dreta i a esquerra la llibertat, el subjecte, la persona, etc. és que tanquen els agents socials en la il·lusió de la llibertat que és una de les vies per les que s' exerceix el determinisme. És a condició d' apropiar-se dels instruments del pensament així com dels objectes del pensament que es pot esdevenir una mica el subjecte dels propis pensaments; a condició, entre altres coses, de reapropiar-se el coneixement dels determinismes." p.12 de Pierre Bourdieu, Roger Chartier, *Le sociologue et l'historien*, Lectures, Les comptes rendus, 2010. No cal ser tan radical com Bourdieu: més modestament, és suficient considerar que el coneixement dels condicionants efectius de la pròpia llibertat és la primera condició necessària per esdevenir lliure.

4 I.Berlin (2004) *Sobre la libertad*, Alianza, Madrid. Philip Petit ha formulat precisions rellevants sobre interferències i dominació, interferència legítima o arbitrària; vegi's C.Pallas, ¿Libertad como antipoder o como poder efectivo? *Primera Parte, Actio*, marzo de 2006

5 Jordi Sevilla propugna també aquest enfoc basat en la idea del "projecte de vida", o.c., p.7.

6 Vegi's M.Cavahagh (2002) *Against Equality of Opportunity*, Oxford University Press, Oxford UK, pp.27-28.

7 Vegi's N.Bobbio, o.c., així com A.Sen, *Nuevo examen de las desigualdades*, Alianza Editorial, Madrid, 1995. Vegi's també I.Molas, *El socialisme és llibertat*, Edicions 62, Barcelona, 1992. P.Anderson, *Spectrum*. De la dreta a la izquierda en el mundo de las ideas, Ediciones Akal, Tres Cantos, Madrid 2008 sobre Rawls i sobre Bobbio.

8 J.Ramoned a *La izquierda necesaria*, RBA, Barcelona, 2012, es pronuncia clarament: "la prioritat ha d' estar sempre en la llibertat", p.121. Per la seva part, J.Sevilla, *El nuevo socialismo*, Crítica, Madrid, 2002, afirma que "el nuevo socialismo sitúa el principio de libertad ... a la cabeza d las prioridades", p.7.

9 Loterias del Estado, amb el seu missatge publicitari convidant a comprar tickets del sorteig i que diu "El premio es la libertad" es situa en aquesta línia ideològica...

itat entesa com un valor propi i que cal organitzar institucionalment. Com la igualtat, la fraternitat/solidaritat té també un valor instrumental en relació a la llibertat, ja que només la igualtat en relació amb els riscos bàsics permet una llibertat efectiva.

¿És la fraternitat el fonament de la equitat, el fonament de la justícia? Si es vol evitar la protesta i la revolta s'ha de tractar amb equitat a tots els germans: aquests només consideren just el que es percebut com imparcial, com equitatiu. Aqueste és el tema central de justícia entesa com equitat.

La justícia com a equitat

La obra de John Rawls sobre la justícia és la formulació que ha tingut un impacte més important¹⁰. L'explicació de Rawls és força complexa, poc directa. Rawls, però, destaca amb força les idees que considera fonamentals en la seva formulació de la justícia com a equitat.

Rawls precisa que "la idea més fonamental en aquesta concepció de la justícia és la idea de la societat com un sistema equitatiu de cooperació social en el temps. Utilitzem aquesta idea organitzadora central quan intentem desenvolupar una concepció política de la justícia per un règim democràtic."¹¹ Clarament, fa referència a una idea normativa sobre la societat tal com "hauria de ser". Rawls es proposa identificar els principis de justícia en una societat democràtica i que haurien de definir l'equitat en una societat organitzada al voltant de la cooperació social.

A continuació, Rawls precisa dues altres idees fonamentals relacionades: la idea dels ciutadans com a persones lliures i iguals, i la idea de societat ben ordenada, és a dir, la idea d'una societat regulada efectivament per una concepció pública de la justícia. Novament està expressant una concepció normativa.

La seva idea de justícia fa referència a l'estructura bàsica d'una societat ben ordenada que defineix com "la forma en què les principals institucions polítiques i socials de la societat encaixen en un sistema de cooperació social i la forma en què assignen drets i deures bàsics i regulen els avantatges que sorgeixen de la cooperació social en el temps"¹². Per altra banda, precisa que "no concebem la justícia com a equitat com una doctrina moral comprensiva, sino com una concepció política que s'aplica a aquesta estructura d'institucions polítiques i socials"¹³. Així doncs, no està proposant una idea de justícia amb pretensions de validesa per a tots els aspectes de la vida humana, sino únicament una proposta de justícia rellevant per a la vida política i les seves institucions.

Els límits

Precisa que el seu treball deixa de banda els aspectes relacionats amb la justícia local¹⁴. Per altra banda, un segon límit deriva de que "ens ocupem de la naturalesa i el contingut de la justícia en una societat ben ordenada... De fet ens preguntem com podria ésser un règim constitucional perfectament just o quasi just, i si podria produir-se i estabilitzar-se en les circumstàncies de la justícia, és a dir, sota condicions realistes encara que raonablement

10 Utilitzo aquí la reformulació de Rawls de les seves posicions originals expressades a J.Rawls (1988), *La justicia como equidad*, Tecnos, Madrid i continguda a J.Rawls (2002) *La justicia como equidad. Una reformulación*, Paidós, Barcelona. Sobre la concepció de Rawls m'han interessat especialment les obres de R.P.Wolff (1977) *Para comprender a Rawls*, Fondo de Cultura Económica, México, el Capítol 6 de Michael J.Sandel (2011) *Justicia. ¿Hacemos lo que debemos?*, Random House Mondadori, Barcelona, així com també el Cap. 4 de P. Anderson (2008) *Spectrum. De la derecha a la izquierda en el mundo de las ideas*, Akal, Madrid. És conegut que Amartya Sen discrepa de Rawls: vegi's, per exemple, el Capítol 2 de *La idea de la justicia*, Taurus, Madrid, 2010.

11 J.Rawls 2002 p.28

12 J.Rawls (2002), p.33.

13 J.Rawls 2002, p.36

14 La rellevància de la justícia local deriva del fet que -avui dia- la qualitat de vida dels ciutadans depèn de forma important d'un conjunt d'institucions que assignen bens o drets com és el cas de les vivendes de promoció pública, plaçes de les llars d'infants o de les escoles, o bé decidiesen l'ordre en el que es farà una intervenció quirúrgica, per posar només quatre exemples

favorables”¹⁵. Resulta clar que, el camp al que ell es limita, té un caràcter normatiu i referit a un règim constitucional perfectament just, o quasi just. Aquest aspecte està carregat d’implicacions que comentarem.

Un tercer límit que ell mateix destaca és el de no tractar “la important qüestió de les justes relacions entre pobles ni de quina manera l’extensió de la justícia com equitat a aquestes relacions il·lustra el sentit en què és propiament universal”¹⁶. Aquesta qüestió la tractarà en una obra posterior.

En el marc d’aquests límits, Rawls es pregunta quins són els principis que podrien legitimar les diferències que existeixen en la realitat. Concretament, es pregunta: “Suposem, en particular, que les desigualtats socials i econòmiques fonamentals siguin les diferències en les perspectives vitals dels ciutadans (les perspectives de la seva vida completa), en la mesura en què estàn afectades per factors com la seva classe social d’origen, llurs dotacions innates, les oportunitats d’educació o la seva bona o mala fortuna en tota la seva vida. Preguntem: ¿mitjançant quins principis es legitimen les diferències d’aquest tipus –diferències en les perspectives vitals- i es fan consistents amb la idea d’una ciudadania lliure i igual en una societat concebuda com un sistema equitatiu de cooperació?”¹⁷ Per respondre, la idea de la posició original i del vel de la ignorància hi juguen un paper clau¹⁸.

La posició original. El vel de la ignorància

Tal com ho formula Rawls, els principis que defineixen una societat justa serien definits i triats pels individus en la “posició originària” definida per les condicions del que ell anomena el «vel de la ignorància». Aquest correspon a un “experiment mental”, imaginari. En efecte, els subjectes sotmesos al “vel de la ignorància” participen en una situació imaginària en la que ells ignoren les característiques generals de la societat i personals de tots els participants, ells inclosos. D’aquesta manera es busca assegurar que triarien uns principis de justícia prescindint de les situacions personals –i, per tant, dels seus interessos personals– que els hi podrien assegurar posicions favorables o desfavorables i resultants de la sort, sigui aquesta producte de l’atzar natural (la seva raça o el sexe o la seva intel·ligència innata, per exemple) o els resultants de les seves circumstàncies socials (la seva classe social, la seva renda o la educació rebuda). El procediment, per tant, garantiria la imparcialitat¹⁹.

El resultat del procés és la formulació de cinc classes de béns primaris que les persones necessiten com a ciutadans. Concretament:

- i) Els drets i les llibertats bàsiques: la llibertat de pensament i la llibertat de consciència, juntament amb les altres.
- ii) La llibertat de moviment i la lliure elecció d’ocupació en un marc d’oportunitats variades que permetin perseguir diverses finalitats i que donin lloc a la decisió de revisar-los i alterar-los.
- iii) Els poders i les prerogatives que acompanyen als càrrecs i les posicions d’autoritat i responsabilitat.
- iv) Ingressos i riquesa, entesos com a mitjans d’ús universal (amb valor de canvi) tal com acostumen a necessitar-se per assolir un ample ventall de finalitats, siguin les que siguin.
- v) Les bases socials de l’autorespecte entès com els aspectes de les institucions bàsiques normalment essencials si els ciutadans han de tenir una clara consciència del seu valor en

15 Rawls 2002 p.36

16 Rawls 2002, p. 37.

17 Rawls 2002, p.70

18 Veure Rawls 2002,p38

19 Rawls (2002), p39. En ocasions sembla que Rawls raoni com si volgués demostrar un teorema; això pot ser degut a per la seva familiaritat amb la teoria de jocs i de la elecció social.

tant que persones i han d'ésser capaces de promoure les seves finalitats amb autoconfiança²⁰.

Els dos principis

Seguint aquest procediment, Rawls enuncia els dos principis de la justícia. En la seva reformulació del 2001 diu el següent²¹:

1.-Cada persona té el mateix dret irrevocable a un esquema plenament adequat de llibertats bàsiques que sigui compatible amb un esquema similar per tothom.

2.-Les desigualtats socials i econòmiques han de satisfer dues condicions: en primer lloc, han d'estar vinculades a càrrecs i posicions obertes a tothom en condicions d'igualtat equitativa d'oportunitats i, en segon lloc, les desigualtats han de redundar en un major benefici del membres menys afavorits de la societat (principi de diferència).

Els dos principis estan ordenats en la seva prioritat respectiva: el primer principi precedeix al segon i -dins del segon principi- la igualtat equitativa d'oportunitats precedeix el principi de diferència²². Una llibertat bàsica només es pot limitar en benefici d'una altra llibertat bàsica, mai en benefici d'una millora de condicions socials i econòmiques.

El primer principi no suscita gaire discrepàncies²³. El segon principi –principi de la diferència- és més discutit. Aquest principi permet l'existència de desigualtats socials i econòmiques sempre que aportin beneficis als qui estan en la situació més desfavorable. Per complir aquest segon principi Rawls sosté que “s'han d'imposar certs requisits a l'estructura bàsica (de la societat), requisits més exigents que els dels sistemes de llibertat natural. Un sistema de lliure mercat s'ha d'establir en un marc d'institucions polítiques i legals que ajusti la tendència a llarg termini de les forces econòmiques amb la finalitat de prevenir les concentracions excessives de propietat i riquesa, especialment d'aquelles que porten a la dominació política”²⁴. Les indicades concentracions excessives no són casuals, sinó que resulten del funcionament del “lliure mercat”. És important destacar que si bé Rawls afirma que “una concepció política de la justícia ha de tenir en compte les exigències de l'organització social i de la eficiència econòmica”²⁵, en la seva obra no analitza aquesta qüestió bàsica de forma sistemàtica.

D'altra banda, resulta clar que, en relació amb el segon principi, el tema dels incentius és molt important. Ara bé, és lògic preguntar-se si Rawls, quan parla dels incentius, fa referència als incentius que inciten en la presa de determinades decisions o bé a la magnitud dels incentius realment obtinguts, que sancionen els resultats i que són efectivament un premi associat a l'èxit. Els incentius incitadors de les innovacions descentralitzades en el capitalisme²⁶, per exemple, són de resultats incerts però formen part del disseny institucional del capitalisme i poden produir resultats de dimensions imprevisibles com, per exemple, els guanys totals obtinguts per Bill Gates amb les innovacions en el camp de la microelectrònica. Cal dir que el conegut cas del directiu de *Bankia* no guarda relació amb la innovació sinó, simplement, amb la capacitat d'implantar uns incentius perversos i d'apropiar-se'ls. En canvi, per exemple, les remuneracions més elevades dels metges que atenen malats

20 Vegí's Rawls (2002) pp.91-92.

21 Rawls 2002, p. 73

22 J.Rawls (2002), p.73

23 Per exemple, Amartya. Sen, considera més encertat referir-se a “capacitats”. Vegí a A.Sen Nuevo examen de la desigualdad, Alianza Editorial, Madrid, 2011. Rawls, per la seva banda, minimitza les diferències relatives a aquest punt; vegí's J.Rawls (2002), Sección 51.

24 Rawls, 2002, p.74

25 Vegí's J.Rawls (2002) p.169.

26 S.Bowles (2004) Microeconomics, Princeton University Press, Princeton Usa. Existeix versió castellana: Micro-economía. Comportamiento, instituciones. Evolución, <http://bowlesmicroeconomia.uniandes.edu.co>. Vegí's també la Introducció i els capítols sobre Marx i Schumpeter de J.M.Vegara (1989) Ensayos sobre innovación tecnológica, Alianza Editorial, Madrid; consultables a <https://sites.google.com/site/josepmvegaracarrio>, així com J.M.Vegara, Sostenibilitat econòmica, social i ambiental, Fundació Rafael Campalans, 21 desembre 2012. Accessible a www.fcampalans.cat.

en zones rurals tenen un caràcter totalment diferent: no estan associades a cap risc en les innovacions sinó que constitueixen un incentiu econòmic que afavoreix els habitants d'aquelles zones, menys afavorits.

Un principi de justícia que afavoreixi als menys afavorits o als més vulnerables forma part de diverses concepcions de la justícia, al marge de la formulació de Rawls del vel de la ignorància. La seva justificació pot consistir en evitar a les persones situacions extremes, dramàtiques per elles mateixes, o bé en evitar reptes importants a la cohesió social. La motivació del tipus “¿i si nosaltres haguéssim estat dels més vulnerables ¿què voldríem?” és una argumentació vinculada al vel d'ignorància. Hi tornarem.

El lloc de neixement

D'altra banda, una de les “circumstàncies” no triades és, òbviament, el lloc de naixement, associat a la família d'origen. El lloc de naixement pot comportar desavantatges en les condicions inicials degudes a les característiques objectives dels diversos territoris: subdesenvolupament econòmic i social comparatiu, insuficiència de serveis bàsics, etc. Des d'aquest punt de vista, el lloc de naixement no tindria cap especificitat quant als drets bàsics: les diferències afectarien bàsicament al disseny de les polítiques necessàries per promoure la igualtat.

Un tema relacionat, però diferent de l'estrictament territorial, és el relatiu a les nacions, ja que aquesta dimensió té, addicionalment -per una banda- una composant identitària i --per l'altra- una dimensió associada a la voluntat col·lectiva d'ésser. Una nació no s'identifica només amb un conjunt de variables objectives que permeten detectar un fet diferencial. Per aquests motius els “drets de les nacions” no són un tema particular de la “justícia com equitat”. Amb independència de tota referència a Rawls, sembla clar que és un tema singular que reclama un tractament diferencial, específic²⁷.

Els sistemes socials

En la seva reformulació publicada el 2001, Rawls distingeix cinc “sistemes socials complets” amb les seves institucions polítiques, socials i econòmiques: a) el capitalisme de laissez-faire; b) el capitalisme d'Estat del benestar; c) el socialisme d'Estat amb economia planificada; d) la democràcia de propietaris (property-owning democracy) i, finalment, e) el socialisme liberal o democràtic²⁸. Rawls no contemplava explícitament aquestes cinc alternatives en el llibre original del 1977.

Rawls refusa les alternatives a), b) i c) però precisa que “quan hem de prendre una decisió pràctica entre la democràcia de propietaris i un regim socialiste liberal, ens fixem en les circumstàncies històriques de la societat, en les seves tradicions de pensament i pràctica polítiques y en moltes altres coses. La justícia com equitat no decideix entre aquests règims sino que tracta de fixar pautes perquè la decisió adoptada sigui correcta”²⁹. La democràcia de propietaris permet la propietat privada d'actius productius però evitant la seva concentració. El socialisme liberal -contràriament- només admet la propietat col·lectiva (que no pot ésser alienada pels diversos col·lectius que la gestionen): correspondria al socialisme de mercat.

Vels i realitats

Rawls pretén formular uns principis polítics de la justícia independents dels principis propiament ètics: aquest és el sentit del “vel de la ignorància”. Els ciutadans participen en el joc fictici pensant en ells mateixos i els “seus”. És un exercici interessant, amb força pedagògica,

27 Rawls l'ha tractat en la obra J.Rawls (2001). Derecho de gentes, Barcelona: Paidós. Vegi's les posicions oposades de Martha Hussbaum (2007) Las fronteras de la justicia, Paidós, Barcelona

28 J.Rawls (2002) p.186.

29 J.Rawls (2002) p.189.

una provocació intel·lectual. De vegades sembla que vulgui demostrar un teorema a partir d'uns axiomes

Ara bé, un cop aixecat el vel de la ignorància i coneixedors de la situació real de tothom, els que havien triat criteris solidaris però que per la seva situació real insatisfactòria no en resulten beneficiaris ¿quin motiu tenen per mantenir aquella posició si no és per la seva adhesió a algún principi ètic de solidaritat? I, especialment, els que en la situació real resulten privilegiats ¿quin incentiu tenen per adherir-se als principis de “justícia com equitat” si no és per la seva opció ètica personal, solidària? No es pot evitar aquesta dimensió.

El mateix es pot dir de la posició de Dworkin. Dworkin proposa un mecanisme original³⁰: organitzar una subhasta fictícia a partir d'una distribució igualitària en la que tots els participants disposen inicialment dels mateixos recursos els quals es redistribueixen en la subhasta d'acord amb les preferències individuals. Aquesta distribució seria modificada ulteriorment per les activitats de producció i d'intercanvi. També proposa organitzar posteriorment mercats ficticis d'assegurances en els que les persones poden contractar pòlicies per cobrir-se, per exemple, contra les dotacions baixes de talent o alta de handicaps³¹.

L'objecció és la mateixa: donat que la distribució dels recursos en el món real no és igualitària hi haurà persones que tindran els seus riscos coberts efectivament per contractes d'assegurances que paguen ells amb els seus recursos reals i altres que no ho poden fer. ¿Quins incentius tenen els primers per recolzar polítiques de socialització del risc més enllà de la mutualització privada proposada per Dworkin? Aquests incentius depenen també de la seva opció ètica personal.

En aquesta orientació, i per aquest motiu, examinaré la qüestió central dels riscos socials –especialment els associats amb la salut- per mostrar que es poden fer opcions bàsiques sobre la justícia política centrades –seguint la recomanació d'Amartya Sen- en “maneres de jutjar com es redueix la injustícia i s'avança cap a la justícia, més que en orientar-se únicament en la caracterització de societats perfectament justes”³². Això és especialment necessari perquè es fa política en una societat concreta, no dotada d'institucions ni amb comportaments socials perfectes.

Riscos i solidaritats

En les societats de mercat els principals riscos socials estan reaccionats amb a) la salut; b) la vellesa; c) l'atur i d) el medi ambient. La vellesa és –en totes les societats- un període de la vida carregat de riscos i incerteses. L'atur és un risc perquè en les economies capitalistes de mercat els gruix dels llocs de treball correspon a treball assalariat i la generació d'auto-ocupació té els seus límits. L'atur és una incidència que afecta de forma molt diferenciada als diversos col·lectius. El medi ambient: la pol·lució atmosfèrica, les inundacions urbanes, fluvials o marines, el canvi climàtic –per exemple- generen impactes negatius diferenciats segons el territori i, per tant, diferenciat també segons els grups socials.

La solidaritat èpica que sorgeix davant d'una catàstrofe –una inundació, per exemple- demana organització per tal d'ésser eficaç. Organitzar la solidaritat quotidiana creant institucions que permetin fer front als impactes recurrents associats als diversos riscos planteja problemes més complexos. La solidaritat institucionalitzada es manifesta organitzant-la entre els col·lectius que tenen uns riscos alts i els que en tenen baixos.

Les comunitats –la comunitat familiar en primer lloc- sempre han jugat un paper important en la gestió dels riscos dels seus membres i en la organització de la solidaritat, especial-

30 Vegi's R.Dworkin (2003) La virtud soberana, Paidós, Barcelona, especialment els Capítols 2,8 i 9.

31 Dworkin cita la obra de Arrow i Hahn sobre la teoria de l'equilibri general i comenta que, en el cas general, existeixen solucions múltiples, fet que constitueix una dificultat pel seu plantejament però sobre el que no n'extreconsequències. Vegi's el Capítol 9 de K.Arrow, F.Hahn (1977) Análisis general competitivo, FCE, México. Com és conegut, existeixen formulacions de l'equilibri general amb mercats d'assegurances generalitzats.

32 A.Sen (2010) o.c., p.13.

ment de la solidaritat entre les diverses generacions així com també en relació a la salut i la vellesa. Això és així encara avui, tot i les profundes transformacions induïdes pel capitalisme, especialment les provocades per la crisi actual³³. Per això, la gestió i la distribució social dels riscos és un tema central de tota societat.

Els mercats –per la seva pròpia naturalesa- no poden organitzar la solidaritat. Un acte solidari –per definició- no espera una reciprocitat equivalent. Els mercats poden implementar un sistema d'assegurances privades en el que cada individu, o cada família, pagui la seva quota/prima de cobertura d'un risc concret en funció de la seva probabilitat d'exposició al risc i dels costos derivats. Aquest és el cas d'una assegurança privada de salut o de cobertura de risc d'accidents amb cotxe, per exemple.

Ningú discuteix que les assegurances dels cotxes siguin privades ni que l'assegurança a tercers sigui obligatòria. O que l'assegurança contra accidents vinculats a la pràctica voluntària d'esports de risc sigui privada. Disposar d'unes accions del banc X té uns riscos associats que es poden però reduir diversificant la “cartera de valors”. Hi ha riscos les conseqüències dels quals estan incorporades inevitablement a la pròpia persona, com és el cas del risc de malaltia; és un camp que afecta a la igualtat social. El seu tractament és una opció política.

Des del punt de vista dels mercats d'assegurances hi ha “riscos bons i riscos dolents”³⁴. Un jove instruït i ocupat trobarà una assegurança de salut assequible sense dificultats, però un jove sense formació i amb discapacitats hauria de pagar una prima molt alta o fins i tot pot no existir l'assegurança adequada. En general, existeixen “grups de risc” amb una probabilitat relativament homogènia d'exposició a determinats riscos que es voldrien assegurar: uns grups de risc trobaran al mercat l'assegurança que necessiten i altres no, o bé la prima a pagar els resultarà inassequible. La mutualització privada dels riscos es produeix necessàriament en el si de col·lectius relativament homogenis des del punt de vista del risc que es vol cobrir.

Organitzar la solidaritat col·lectiva

Des d'aquesta perspectiva es pot organitzar la solidaritat entre els que tenen riscos alts i deixar els altres per la mutualització privada o bé –contràriament- es pot organitzar la solidaritat mitjançant un sistema de cobertura universal, obligatori per a tots els ciutadans. Es tracta d'una opció clarament política, de model de societat i, per tant, carregada de conseqüències.

En el camp de la salut, la primera opció equival a establir ciutadans de dues classes en relació a la cura de la seva salut: uns benestants i autosuficients i els altres, ciutadans de segona. La segona opció és establir un sistema universal obligatori que organitzi la solidaritat entre els ciutadans: aquesta és la opció socialista³⁵. Un sistema de cobertura universal amb finançament públic de cobertura de riscos organitza la solidaritat –bàsicament- sense fer pagar a les persones en funció de la seva probabilitat anticipada d'exposició al risc i de la gravetat de les seves conseqüències. Comporta, per tant, una socialització de risc, o sigui una “redistribució de les conseqüències de la mala sort”³⁶: constitueix per tant un element central de la igualtat.

L'opció per un sistema solidari no deriva només d'aplicar el “vel de la ignorància”. És una

33 Un flash estadístic: l'any 2011 el 36.6 per cent de les llars espanyoles tenien un sustentador principal de 65 anys o més. O sigui, la persona que més ingressos aporta té una edat igual o superior a la edat de jubilació legal. Vegi's INE (2012) Encuesta de condiciones de vida, INE, Madrid

34 Vegi's el Capítol 5 de la obra de N.Barr, Economics of the Welfare State, Oxford Fundamentos económicos de les economías postindustrials U.Press, Oxford England, 1993. així com G.Espin-Anersen, , Planeta, Barcelona, 1999.

35 Aquest tema l'he tractat J.M.Vegara (2012) Sostenibilitat econòmica, social, ambiental, L'Opinió, Fundació Rafael Campalans, desembre de 2012. www.fcampalans.cat

36 Vegi's Cap. 7 de A.Hillman, Public finance and Public Policy, Cambridge U.Press, Cambridge UK, així com S.Morris, N.Devlin, D.Parkin, Economic analysis in health care, John Wiley & Sons, Chichester, England, 2007.

opció de solidaritat asimètrica, ja que els que no hi tenen un interès personal directe –perquè coneixen la seva situació en relació als grups de risc- només hi poden estar d’acord per motius ètics.

Drets i deures

Sorpren la quasi total absència de referències als deures en el plantejament de Rawls i altres autors. ¿Serà potser perquè parla de la justícia? Ara bé ¿no hi ha deures associats a la justícia? ¿No hi ha un deure de lluitar per la justícia? ¿No hi ha el deure de practicar l’esforç? ¿I el de no fer trampes? No es tracta només dels nostres deures en relació als drets dels altres –per pura reciprocitat- sino especialment dels “deures dels que tenen drets”.

El quart valor

D’altra banda, per als socialistes existeix el que podríem anomenar “el quart valor” –o una actitud, si es vol- que gravita al voltant de la no resignació, de la voluntat de lluita i de l’esforç personal i col·lectiu i que va acompanyat d’una comprensió dels obstacles existents a la implantació dels valors. Per això som més partidaris d’ensenyar a pescar que de repartir peixos, com deia Gandhi.

2. ELS OBSTACLES ALS VALORS EN LES DEMOCRÀCIES

Com he anticipat, un tema clau és el de la referència a l’existència –o no- d’un conjunt d’obstacles que frenen la realització dels valors esmentats.

La reproducció de les desigualtats

És pertinent preguntar-se si existeixen uns mecanismes que tendeixen a reproduir les desigualtats existents. Efectivament, aquests mecanismes existeixen i cal destacar el paper clau que hi juguen els estocs acumulats: estocs de recursos econòmics, de poder i de coneixements.

Per analitzar aquesta qüestió és molt pertinent destacar –com fa el sociòleg Pierre Bourdieu³⁷ –que no només és relevant el volum global del capital que es posseeix sino també la seva composició segons les diverses modalitats i també la seva diversa trajectòria històrica. Identifica el capital econòmic convencional, en termes monetaris, però també el capital cultural, el social i el simbòlic. El capital cultural no és només el resultat de la inversió en educació i els títols acadèmics obtinguts, sino que s’acumula també amb les diverses formes d’accés privilegiat a la cultura durant tota la vida; pren la forma de coneixements incorporats en la persona però també es concreta en actituds, “know how” i pot incloure béns culturals físics. El capital social correspon bàsicament a la xarxa de relacions socials de la que es participa per la pertinença a un grup determinat i que permet valoritzar, amb més o menys facilitat, les altres modalitats de capital. Finalment, el capital simbòlic es fonamentaria en la distinció³⁸ i prendria la forma del reconeixement, el prestigi i la legitimitat social adquirida; la reputació és un capital també³⁹.

Als països de capitalisme avançat, les formes de capital més potents són el capital econòmic i el capital cultural, àmpliament correlacionats. El capital econòmic és el més transparent com instrument de dominació, tot i que és més impersonal que les formes de dominació directes, transparents, gens disimulades. La trajectòria és relevant perquè és clau per a

37 Vegi’s P.Bourdieu, *Las estrategias de la reproducción social*, Siglo XXI editores, Buenos Aires, 2011. Bourdieu tracta el tema des de la perspectiva més ambiciosa de la determinació de les classes socials.

38 P.Bourdieu, (1979) *La distinción*, Éditions du Minuit, Paris

39 Per exemple, el Gran Teatre del Liceu ha jugat un paper clau en el procés de reproducció del capital social i simbòlic de la alta burgesia de Barcelona, així com en les estratègies matrimonials. Vegi’s G.Wray McDonogh (1989), *Las buenas familias de Barcelona*, Eds. Omega, Barcelona

diferenciar les fraccions de classe en termes dinàmics: és a dir, les fraccions ascendents i aquelles en declivi.

Els estocs de capital són el resultat de processos d'acumulació, necessàriament lents i són la base de les diverses herències, econòmiques, socials, culturals que està en l'arrel de la transmissió entre generacions de les desigualtats. Aquí, el que ens interessa especialment és el fet que existeixen uns potents mecanismes de reproducció de la capacitat de dominació resultant. Diversos mecanismes d'herència –no únicament econòmica- reproduïen les diferències que en deriven. Les estratègies matrimonials són un element ben conegut. Les estratègies d'accés i ús del sistema escolar n'és un altre.

L'existència d'aquests mecanismes socials -molt difícils de combatre en molts casos- comporta la necessitat de formular polítiques realistes que recreïn les possibilitats d'igualtat d'oportunitats i de mobilitat social més enllà de les trajectòries individuals.

En els processos de reproducció de les desigualtats el pes de les diverses herències és cabdal. En primer lloc hi ha l'herència biològica, vehiculada per la informació genètica i que marca moltes trajectòries, especialment en el camp de la salut. Les altres herències en termes dels estocs dels capitals econòmic, social i cultural/educatiu de les famílies són elements clau: juguen un paper molt important en la conformació de moltes de les actituds i les aspiracions de la nova generació i condiciona notablement les seves trajectòries. D'altra, les famílies generen estratègies de resistència a la mobilitat a la baixa. Les famílies de nivell alt recorren al seu capital de relacions socials i les de nivell baix a la seva xarxa de relacions familiars. El resultat de tot plegat és una inevitable desigualtat d'oportunitats segons l'origen social. En aquest cas també l'afirmació dels valors està vinculada a la visió de la realitat. No es tracta només d'ètica abstracta: els que ignoren l'existència d'aquests mecanismes de reproducció de les desigualtats poden defensar valors esplèndids però viuen –interessadament o no- en un món que no és el real.

Existeixen, doncs, herències potents que condicionen fortament les trajectòries personals. L'altra component no controlable de la igualtat/desigualtat d'oportunitats són les "circumstàncies" no controlables que imposa l'entorn, o sigui, les realitzacions de "l'atzar", de la "sort", les exposicions efectives als diversos "riscos" (malaltia, atur, per exemple). Finalment, en aquest marc, cada persona aplica diversos nivells d'esforç que acaben configurant els resultats finals, reals de cada trajectòria.

Per aquestes raons és necessari dissenyar polítiques de discriminació positiva que tendeixin a compensar les desigualtats en origen que resulten dels processos de reproducció de les desigualtats derivats de les diverses herències examinades. Això és especialment pertinent en el camp de l'educació, des dels primers nivells del sistema educatiu. No resulta fàcil però està justificat.

Finalment, cal destacar que la globalització és un obstacle nou, afegit, ja que amb ella els mercats han cobrat una nova autonomia en relació als Estats i, d'altra banda, l'absència d'una governança planetària i les dificultats per implantar-la dificulta extraordinàriament el disseny i l'aplicació de polítiques orientades a afavorir els valors.

¿Igualtat d'oportunitats?

Actualment, en les societats democràtiques, es parla molt sovint "d'igualtat d'oportunitats". Cal examinar l'enfoc, que es contraposa al més clàssic de la "igualtat de posicions" o de condicions⁴⁰.

És convenient parlar també de la denominada "igualtat de posicions", que té com a objectiu "reduir les desigualtats d'ingressos, de condicions de vida, d'accés als serveis, de seguretat,

⁴⁰ En aquest punt seguiré l'enfoc de F.Dubet exposat al llibre *Los límites de la igualdad de oportunidades*, Siglo XXI, Madrid, 2012.

etc. que estan associades a les posicions socials ocupades per individus molt diferents en diversos aspectes: nivell de qualificació, sexe, edat, talent“. En altres paraules, “busca ajustar l’estructura de les posicions socials sense posar l’accent en la circulació dels individus entre els diversos llocs desiguals”⁴¹.

Des de l’enfoc de la igualtat d’oportunitats “la justícia requereix que els fills dels obrers tinguin les mateixes oportunitats d’arribar a ser executius que els fills dels executius, sense que la distància de posició entre obrers i executius estigui en joc”⁴². La igualtat d’oportunitats, per tant, “aspira menys a reduir les desigualtats de les posicions socials que a lluitar contra les discriminacions que obstaculitzen la realització del mèrit, permetent a tothom accedir a posicions desiguals com resultat d’una competència equitativa en la que els individus s’enfronten per ocupar posicions socials jerarquitzades. En aquest cas, les desigualtats són justes, ja que tots els llocs estan oberts a tothom”⁴³.

L’enfoc de la igualtat d’oportunitats defensaria -per exemple i per posar un cas extrem- que caldria assolir una situació en la que -amb independència de les condicions socials inicials- tothom tingués la mateixa probabilitat d’arribar a ocupar la posició de conseller-delegat d’un gran banc i així poder arribar a cobrar milions d’euros. L’enfoc de la igualtat de posicions defensaria que el que cal abans és reduir aquests nivells de remuneració que només s’expliquen perquè els que els reben disposen de la capacitat de decidir-los. Es tractaria de reduir les diferències no justificades i no només de facilitar l’accés a les posicions superiors.

¿Quin objectiu triar? Promoure la igualtat d’oportunitats sense reduir les desigualtats existents i no justificades entre les posicions -aplicant mesures i polítiques adaptades- no sembla l’orientació encertada. Contràriament, cal facilitar la igualtat d’oportunitats entre posicions redefinides, limitant les desigualtats existents. ¿Té algun sentit defensar la igualtat d’oportunitats a posicions de privilegi injust? Evidentment no.

La tria de la igualtat de posicions resulta especialment pertinent en una situació com l’actual en la que molts col·lectius socials han vist endurir les condicions de les seves posicions en tots els camps. En la situació actual de crisi cal -de forma especial- donar prioritat als sectors més vulnerables, especialment als que estan en situació de pobresa o risc d’exclusió o a punt de caure en situacions pràcticament irreversibles de pobresa.

L’enfoc de la igualtat de posicions està centrat en els col·lectius que existeixen actualment i no en les generacions futures. Aquest se suposa que serà l’objectiu de noves mesures futures adaptades a la seva situació. Hi ha, però, casos especials en els que el que es faci ara -o no es faci- té repercussions greus sobre les generacions futures. El cas actual més clar és el del canvi climàtic, ja que, donades les seves característiques⁴⁴, l’absència de mesures de reducció de les emissions de diòxid de carboni i de “gasos d’efecte hivernacle” té conseqüències futures sobre l’increment de la temperatura, al que hauran de fer front les generacions futures a les que perjudica. En casos com aquest, són exigibles mesures orientades cap a les generacions futures.

3.-ESTUDIS EMPIRICS

Les desigualtats

Les diverses societats presenten desigualtats importants en les condicions de vida dels diversos col·lectius socials: alimentació, vivenda, educació, salut, ingressos, patrimoni, etcètera. Existeixen diversos estudis recents que permeten apreciar els aspectes indicats

41 F.Dubet (2012), o.c., p.43.

42 F.Dubet (2012) o.c., p.46.

43 F.Dubet (2012) o.c., p.46.

44 Vegi i s J.Ma.Vegara (2010) Comisión Mixta Congreso-Senado sobre el cambio climático. Comparecencia del 29 de abril de 2010,

en relació a Catalunya i Espanya, i e poden veure les diverses enquestes sobre “condicions de vida” que elabore periòdicament l’INE i l’IDESCAT:

L’enquesta de l’INE ha permès analitzar la reproducció intergeneracional de la pobresa⁴⁵. Altres enquestes estan centrades en els immigrants o en la dimensió del gènere. El llibre recent J.Saturnino Martínez (2013) Estructura social y desigualdad en España, Libros de la Catarata, Madrid, facilita una visió global del tema. Vegi’s també, sobre Espanya, A.Moreno Mínguez (2010) La reproducción intergeneracional de las desigualdades educativas: límites y oportunidades de la democracia, Revista de educación, número extraordinario, pp.183-206 així com F.J.Goerlich Gisbert (2012), Esperanza de vida y causas de muerte, documento de Trabajo No.13, Fundación BBVA.

La renda

Una expressió sintètica de les desigualtats és la relativa a la distribució de la renda i del patrimoni. Els Gràfics i Taules figuren a l’Annex. El Gràfic 1 il·lustra la distribució de la renda a Espanya l’any 2008 mesurada segons la base imposable: es tracta de la informació declarada. Conté, per tant, declaracions conjuntes. Tot i així, la concentració de les declaracions en els valors baixos és elevada; la mitjana se situa al voltant dels 15.000€ anuals.

la Taula 1 de l’Annex presenta dades més desagregades que permeten calcular que les 152.730 declaracions -o sigui, el 0,78% del total- amb rendes superiors a 120.000€ anuals concentren el 9,75 % del total de les rendes⁴⁶. El Gràfic 2 presenta les dades globals de concentració. Els coeficients de concentració de Gini figuren al Gràfic 3.

El Gràfic 4 expressa l’estructura percentual de les bases imposables segons el tipus d’ingrés: destaca l’augment del percentatge d’ingressos diferents dels rendiments del treball dels valors més alts de la base imposable.

La riquesa, el patrimoni

Les dades relatives a la riquesa neta –o sigui, deduïts els deutes- es poden obtenir de l’enquesta que realitza el Banco de España⁴⁷; són molt més agregades però són també molt expressives. Per exemple –vegi’s la Taula 2 de l’Annex- l’any 2008, el 25% de les declaracions menors tenien una riquesa neta acumulada mitjana de 15,200€ i el 10% més ric tenia una mitjana 1.292.000 €, és a dir, 83,6 vegades més.

Un estudi sobre la mobilitat social a Catalunya

En aquest marc resulta d’interés comentar l’estudi de la Fundació Bofill, *Educació i mobilitat social a Catalunya*⁴⁸, que analitza la classe social a la que pertanyen les persones entrevistades el 2009 i la creuen amb la dels pares. És a dir, la mobilitat social. Resumint la seva anàlisi, sobre el període 1955-2005 escriuen:

“A Catalunya cal parlar d’un predomini de l’ascens social: el sistema català d’estratificació s’ha renovat a partir d’una alta mobilitat social i una baixa taxa d’herència de classe. Al llarg del període analitzat (1995-2005), el sistema català d’estratificació en classes socials s’ha renovat a partir d’una mobilitat absoluta alta (78%) i una taxa d’herència de classe baixa (22%). És a dir, en els darrers cinquanta anys, només un 22 % dels catalans han heretat la classes d’origen mostrant un elevat volum de mobilitat en relació als pares. Entre pares

45 INE (2008) Transmisión intergeneracional de la pobreza, Madrid.

46 O bé, alternativament, el 1,30 % amb rendes superiors a 90.000€ -corresponent a 253.029 declaracions- representen el 12,34 % del total. No és el 20% dels Usa, com destaca Joseph Stiglitz; però les xifres corresponen a les declaracions, no inclouen les rendes ocultes..Vegi’s J.Stiglitz, El precio de la desigualdad, Tauros, Madrid.

47 Banco de España o.c.

48 Martínez Celorrio, X., Marín Saldo, A. (2011) Educació i mobilitat social a Catalunya, Fundació Bofill, No.71, Vols.1 (1955-2005) i 2 (fins el 2009), No.71, Barcelona.

i fills predomina l'ascens social (49,1%) sobre el descens social (18%). El 10,0% restant correspon a la mobilitat horitzontal (no jeràrquica entre classes).”

L'estudi mereix alguns comentaris. D'altra banda, cal destacar que les classes socials considerades en l'estudi són les següents:

Taula 1.
Esquema de classes socials EGP utilitzat en aquest estudi

Esquema de classes socials (EGP-4)	Esquema de classes socials (EGP-10)
I-II Classe de servei (20,8%)	I Directius i empresaris (4,4%)
	II Professionals superiors (16,4%)
IV Petita burgesia (14,2%)	IVa Petita burgesia amb empleats (6,6%)
	IVbc Petits propietaris autònoms (7,6%)
III-V Classe mitjana funcional (34%)	IIIa Empleats no manuals de rutina (18%)
	IIIb Empleats i oficis de serveis (6%)
	V Quadres i tècnics (10%)
VI-VII Obrers manuals (31%)	VI Obrers qualificats (12,9%)
	VIIa Obrers poc qualificats (17%)
	VIIb Jomalers agraris (1,1%)

Font: Elaboració pròpia.

Els autors analitzen la mobilitat utilitzant la Taula 2 de la que resulta que els “ascens socials” resulten ser el 47,8% dels moviments totals mentre que la consideració conjunta de Herència + Descens és el 46,9 %. Aquests resultats posen de relleu la alta mobilitat social del període. Cal destacar que el període 1955-2005 cobreix grans transformacions de l'economia i de la societat espanyoles, especialment amb posterioritat al Pla d'Estabilització de 1955 que inclouen les emigracions massives del camp a la ciutat i, posteriorment a Europa. Aquest va ésser el context en el que van viure els pares dels entrevistats.

EDUCACIÓ I MOBILITAT SOCIAL A CATALUNYA

Taula de mobilitat absoluta (EGP-6):2009

Classe origen	Classe de destí						Total orígens	
	I-II	IV	V	III	VI	VII		
I-II	158	96	11	15	14	35	353	15,2 %
IV	96	78	22	80	80	35	381	16,5 %
V	16	14	22	39	9	14	114	4,8 %
III	114	57	34	102	34	50	398	17,2 %
VI	74	38	34	100	50	67	365	15,8 %
VII	85	113	71	154	104	176	704	30,5 %
Total destins	544	336	208	564	251	412	2.315	100%
	23,5 %	14,5 %	9 %	24,4%	10,8%	17,8%		

Ascens social: 1.107 / 2.315 = 47,8
No vertical: 138 / 2.315 = 6,0
Herència social: 596 / 2.315 = 25,3
Descens social: 484 / 2.315 = 20,9

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2005 i 2009).

Taula 2-p.12 o.c.

Crida l'atenció que –com els autors destaquen en la p.9 del Resum executiu de l'Estudi -els ingressos mitjans anuals de la classe més alta -anomenada extranyament “classe de servei”⁴⁹ - i que inclou les categories I-Directius i empresaris (el 4,4 % del total) i II- Professionals superiors (el 16,4%) i els ingressos mitjans anuals corresponents al grup VII, que inclou les categories VIIa-Obrers poc qualificats i VIIb-Jornalers agraris del Panel siguin, respectivament, de 44.129 € i 21.699 €, és a dir, un ratio de només 2,03, sorprenentment baix, com resulta patent si es considera la informació ja examinada procedent de la Declaració de la renda a Espanya. Cal recordar que 152.730 declaracions -o sigui, el 0,78% del total- declarava rendes superiors a 120.000€ anuals i rebia quasi el 10 % del total de les rendes declarades.

Tot indica doncs, clarament, que el grup “Directius i empresaris” de l'Estudi és molt agregat i heterogeni, de forma que en conseqüència –inevitablement- en resulta sobrevalorada la mobilitat ascendent cap a l'esmentat “grup empresarial”. De forma especial, els presidents i consellers delegats de les grans empreses -industrials o financeres- per exemple, tenen ingressos milionaris. Donades les característiques de l'estudi - realitzat per enquesta- no pot produir informació pertinent relativa al grup superior, l'anomena “classe corporativa” i encara menys, sobre el subgrup integrat en l'economia globalitzada⁵⁰. La mobilitat social té límits clars; els mecanismes de reproducció social funcionen.

Legitimitat de les polítiques solidàries

És clau dissenyar les institucions i les polítiques –especialment les polítiques solidàries- de forma que la seva aplicació tingui l'acceptació i la legitimitat social i política necessàries: és indispensable dissenyar i aplicar regles d'assignació dels drets que siguin transparents així com practicar un control eficaç del seu compliment: per exemple, el nivell d'ingressos per tenir dret a una determinada prestació ha d'esser efectivament verificada, abans o després de l'eventual assignació i les eventuals trampes han de poder ésser sancionades.

Així mateix sembla indispensable sancionar durament els abusos, en especial, els consistents en obtenir l'estatus de persona especialment desfavorida per tal de disfrutar d'un dret reconegut; per exemple, simular una situació de dependència fictícia per tal d'obtenir ajuts. Les sancions, en aquests casos, haurien de ser totalment disuasòries.

D'altra banda, cal desenvolupar una cultura cívica de drets i deures, és a dir, la consciència de que l'afirmació i la legítima exigència dels drets associats a la condició de ciutadà en una societat democràtica ha d'anar acompanyada de l'execisi dels deures ciutadans. I de procediments que permetin detectar els comportaments incorrectes.

CONCLUSIONS

Donada la força dels mecanismes de reproducció de les desigualtats podria semblar que no hi hagués marges per una acció transformadora. Cal dir que això no és així doncs no només hi ha l'impuls que sorgeix de determinats valors compartits sino que hi ha també les forces que generen els interessos col·lectius dels diversos grups socials afectats negativament, així com també l'acció col·lectiva solidària amb aquests i que deriva de compartir els valors indicats. Els conflictes d'interessos i les lluites que generen són un important motor de les transformacions socials. Aquest és un tema que –inevitablement- ens portaria a la qüestió dels agents socials de les transformacions socials.

49 Segueixen la terminologia estàndard de Goldthorpe.

50 Vegi's M.Subirats, Barcelona: de la necesidad a la libertad. Las clases sociales en los albores del siglo XXI, UOC Ediciones, Barcelona, 2012: pp. 193 i 207-217. Vegi's L.Sklair (2003) Sociologia del sistema global, Gedisa, Barcelona. També D.J.Rothkopf (2008) El club de los elegidos: como la elite del poder global gobierna el mundo, Tendencias Editoriales, Barcelona.

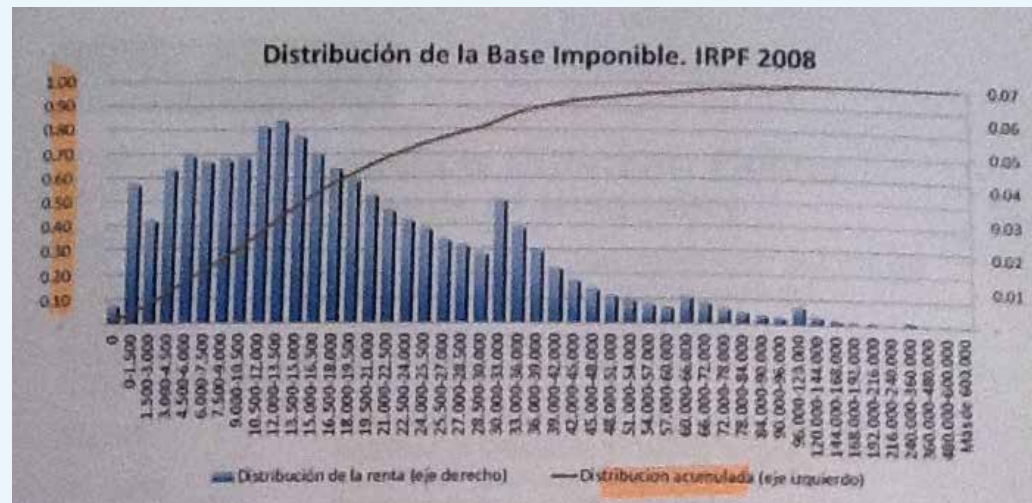
ANNEXOS

ANNEX.1 Renda i patrimoni

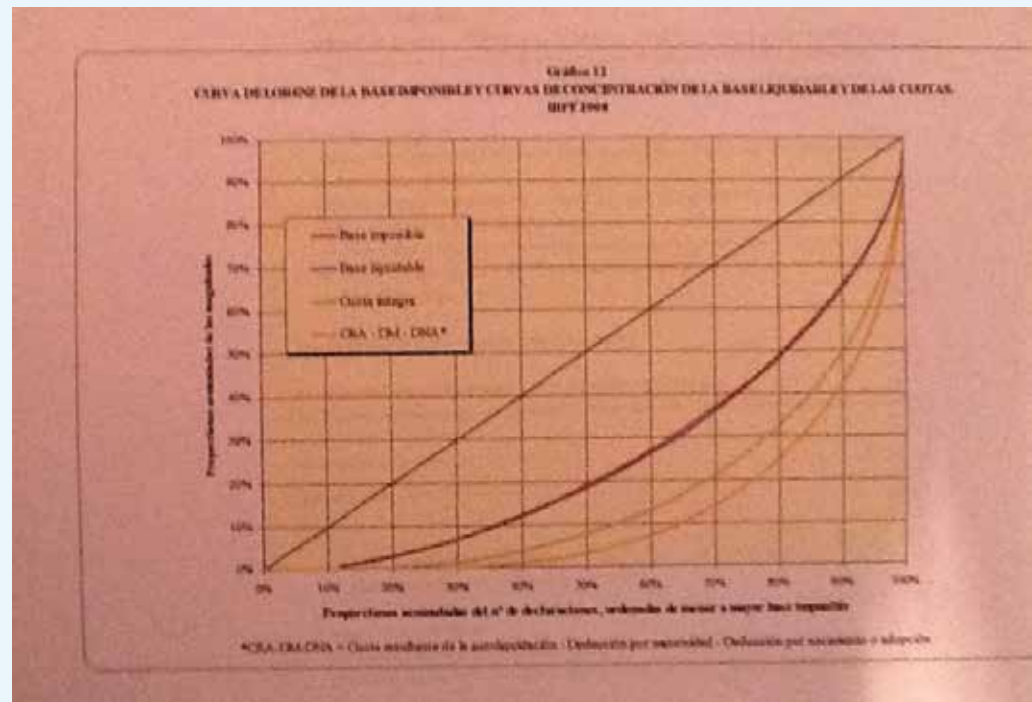
La renda

La Taula 1 de l'Annex presenta dades més desagregades que permeten calcular que les 152.730 declaracions -o sigui, el 0,78% del total- amb rendes superiors a 120.000€ anuals reben el 9,75 % del total de les rendes.⁵¹ El Gràfic 2 presenta les dades globals de concentració. Els coeficients de concentració de Gini figuren al Gràfic 2.

Gràfic 1

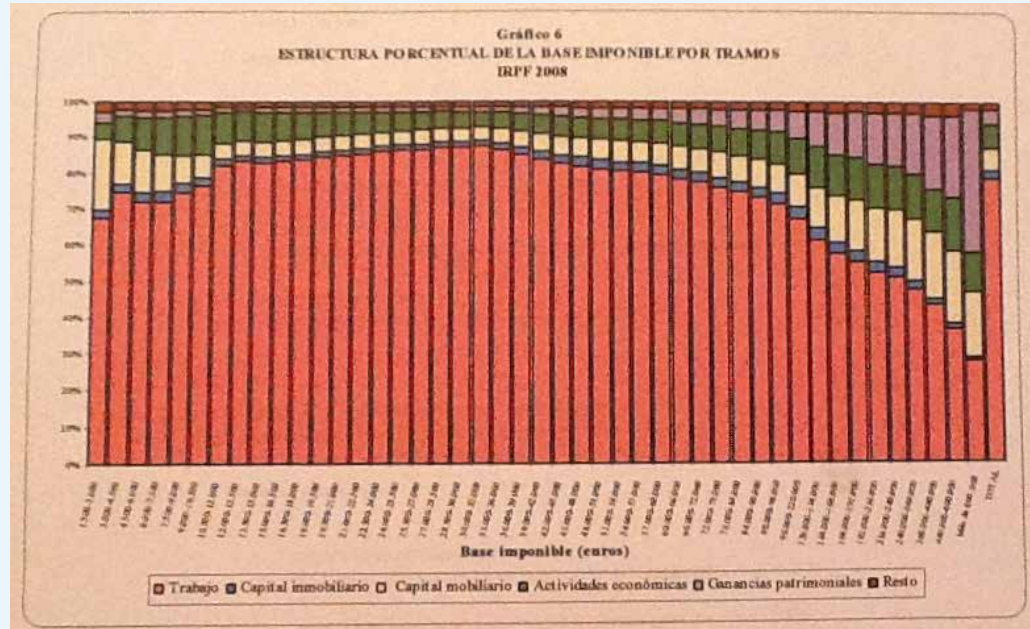

Gràfic 2. Coeficients de concentració de Gini de la renda

51 O bé, alternativament, el 1,30 % amb rendes superiors a 90.000€ -corresponent a 253.029 declaracions- representen el 12,34 % del total. No és el 20% dels Usa, com destaca Joseph Stiglitz; però les xifres corresponen a les declaracions, no inclouen les rendes ocultes... J.Stiglitz, o.c.

El Gràfic 3 expressa l'estructura percentual de les bases imposables segons el tipus d'ingrés: destaca l'augment del percentatge d'ingressos diferents dels rendiments del treball dels valors més alts de la base imposable.

Gràfic 3. Estructura de la base imposable. Font: BdeE ---

La riquesa, el patrimoni

Les dades relatives a la riquesa neta –o sigui, deduïts els deutes- es poden obtenir de l'enquesta que realitza el Banco de España ⁵²; són molt més agregades però són també molt expressives. Per exemple –vegi's la Taula 2 de l'Annex- l'any 2008, el 25% de les declaracions menors tenien una riquesa neta acumulada mitjana de 15,200€ i el 10% més ric tenia una mitjana 1.292.000 €, és a dir, 83,6 vegades més.

La distribució de la renda als USA

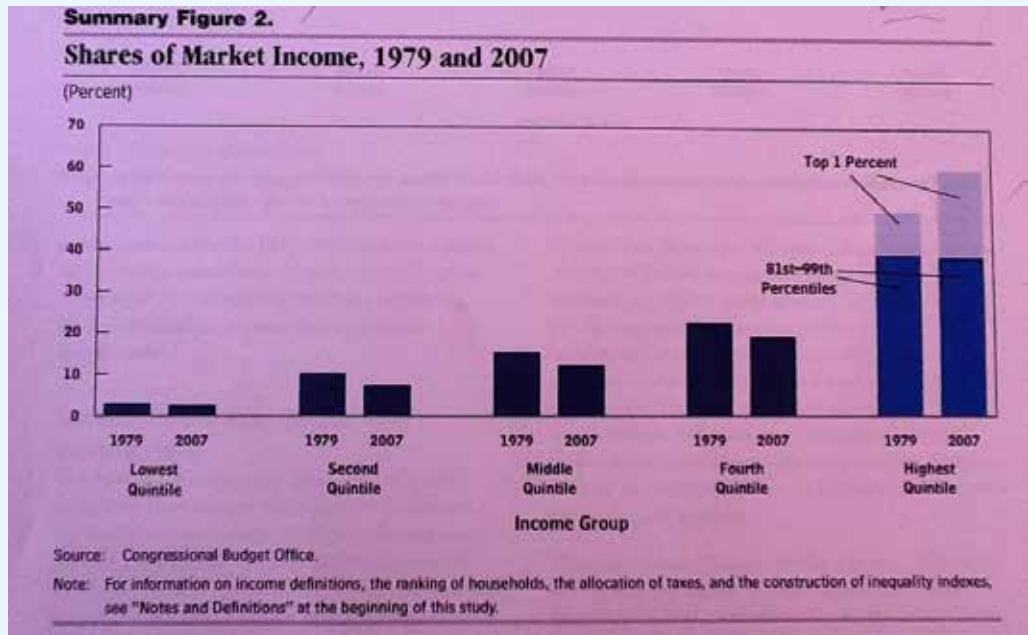
Analitzaré breument la distribució de la renda als USA, ja que la disponibilitat d'informació és més gran i servirà per fer alguna comparació significativa. Utilitzaré l'estudi del Congress Budget Office, Trends in the Distribution of Household Income Between 1979 and 2007, Congress of the United States, Washington, 2011. Les definicions es poden veure en l'Annex Metodològic del l'estudi.

Segons l'estudi del CBO als USA la renda del 20% amb la renda percebuda més alta (o sigui, la quintila més alta de Market Income) ⁵³ va passar de representar el 50 el 1979 al 60% del total l'any 2007. Vegi's Figure 2 a la p.XI.

En síntesi, l'1% de la població amb les rendes més elevades tenia l'any 2007 el 21 % de la "renta de mercado/market income" i el 17 per cent de la renda "después de impuestos/ After-Tax Income"

⁵² Banco de España

⁵³ CBO (2011) Trends in the Distribution of Household Income Between 1979 and 2007, Congress of the United States, Washington.

Mirant només l'any 2007, l'1% dels declarants amb la renda (Market Income) més alta concentrava el 21 % del total, que corresponia al 17 % després d'impostos (Income after Transfers and Federal Taxes)⁵⁴. Fins i tot, després d'impostos els resultats criden certament l'atenció.

La evolució temporal de la renda després d'impostos de l'1% més ric es pot veure a la Figura següent ⁵⁵ que permet apreciar l'evolució tendencial a l'alça fins el 17%.

El gràfic 7 adjunt mostra l'evolució de l'Índex de concentració de Gini entre 1979 i 2007 per categoria de rendes. Els ingressos per rendes empresarials o bé per guanys de capital (capital gains: guanys derivats de la venda d'actius) estan altament concentrats.

Font: CBO (2011) o.c. p.12.

ANNEX.1 Sobre les utopies

Els tres criteris

En relació al tema de les utopies té interès la iniciativa promuguda per el radical nord-americà Erik Olin Wright el qual, en el marco del Proyecto denominado "Utopías reales", ha promogut interessants reflexions sobre el tema de la formulació d'utopies . Proposa i formula tres criteris diferents per avaluar les propostes utòpiques: en primer lloc, l'atractiu de la proposta (¿val la pena?), en segon lloc la seva viabilitat (¿pot funcionar?) i, finalment, la seva factibilitat (¿com assolir-la?). Sentit comú, en definitiva. Els mateixos criteris a utilitzar amb una petita reforma .

Una de les poques propostes que es planteja el "com funcionaria" és la proposta de socialisme de mercat formulada por John R.Roemer (1994) A future for socialism, , Harvard University Press, Cambridge USA. (1995) Un futuro para el socialismo, Crítica, Barcelona.

⁵⁴ Vegi's Box 2 dela pàgina 8.

⁵⁵ Vegi's la Figure 3 a la pg. 6.

Les noves utopies

Finalment, unes breus observacions sobre les noves utopies. A partir del que hem vist es poden formular comentaris pertinents. Avui dia, per exemple, existeixen propostes basades en formes d'organització social properes a les comunitats però que –de fet– pressuposen l'existència de sectors industrials moderns basats en els mercats i que proporcionarien els elements d'alta productivitat. Per altra banda, massa sovint les propostes no plantejen com es generaria la informació rellevant i com es produiria la coordinació/cooperació entre les diverses comunitats: és una carència certament fonamental. ¿Com es coordinaria una societat en la que la economia estés formada per unitats com les ONGs?

Cohen ha considerat –en un breu i interessant assaig– la convivència i l'assignació de tasques i recursos en una comunitat de familiars i amics que constitueixen una comunitat en un camping; destaca les diferències patents amb els mercats. “El principal problema de l'ideal socialista consisteix en que no coneixem els mecanismes que el farien funcionar” .

Un altre tema clau relatiu al tipus de comunitat analitzada per Cohen és el següent: la comunitat no és autosuficient sino que posseeix i utilitza instruments, bens i serveix que obté en el seu entorn. La pregunta rellevant és doncs ¿com es coordinen les diverses comunitats? ¿Configuren globalment un mecanisme centralitzat o descentralitzat?

La economia del bé comú

Una proposta global que té una certa difusió és la denominada “economía del bé comú” nascuda del Moviment Attac austríac i que, en síntesi, proposa que les empreses no es moguin pel motiu del guany econòmic sino que tinguin objectius múltiples mesurats amb uns indicadors del bé comú; disset indicadors. El grau de compliment d'aquests objectius donarien dret a una serie de punts que servirien per obtenir diverses aventatges legals de tipus fiscal, arancelàries, facilitats de crèdit, etc. . Per altra banda, afirma que “no seria necessari l'Estat per quasi res” i que “el mercat s'autoregularia”. La proposta ignora la realitat de forma perillosa, especialment ignora que la distribució dels “punts” i la seva traducció en premis concrets exigeix una important burocràcia que aplicaria criteris difosos amb una gran discrecionalitat.

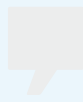
És més comú que les propostes projectin “illes” socials i econòmiques millors però que no són generalitzables al conjunt de la societat. Aquestes propostes –o aquestes realitats, en alguns casos– poden funcionar en els intersticis dels mercats i capten sectors especials de la ciutadania atrets –per exemple– pels criteris d'inversió de la banca ètica, la possibilitat de practicar modus de vida més ecològics o bé la possibilitat d'incorporar-se a relacions de treball igualitàries com les vigents en les cooperatives de producció.

No són propostes generalitzables però i –de fet– no ho pretenen ser. Les illes pressuposen l'existència de sectors d'alta productivitat sobre els no fan propostes. La existència d'aquestes “illes” reals però és altament positiva, motiu pel qual cal facilitar la seva existència i funcionament.

André Gorz

Gorz va aixecar banderes utòpiques fà ja molts anys. Una de les línies de força del seu pensament és la següent: (1984) “La única salida posible consiste en reducir tanto como sea posible las megatecnologías que determinan la división social y la parcelización dl trabajo en beneficio de una actividad cooperativa voluntaria que no esté orientada al mercado, sino a las necesidades autodeterminadas por los miembros de la comunidad: éstos producirían valores de uso y no valores de cambio, es decir, mercancías.” .

Gorz però –per altra banda– afirmava que “Quels que soient les rapports de propriété, il n'axiste pas, en matière de gestion des entreprises, une rationalité autre que capitaliste. C'est une evidence qui a fini par s'imposer partout.” En definitiva: “Una societét devient

socialiste quand les rapports sociaux modelés par la rationalité économique du capital n'occuperont plus, par rapport aux valeurs et aux buts non quantifiables, qu'une place subalterne et que, par conséquent, le travail économiquement rationnel ne sera plus, dans la vie de la société et dans la vie de chacun, qu'une activité parmi d'autres tout aussi importantes." .

Bruno Trentin

L'ex-secretari general del sindicat italià CGIL –Bruno Trentin- retreia a Gorz que ignorés que el treball alienat ho contamina tot: “secondo cui (Gorz) bisognerebbe lavorare quattro, o addirittura tre ore al giorno nell'inferno del mondo produttivo, e dedicarsi per il resto a attività conviviali. E non si rende conto che anche queste stanno in rapporto con il mondo de la produzione, e che resteranno sempre delle attività subalterne se non si tenta di cancellare la subalternità del lavoro” .

Convé aferir un altra tema central, relatiu a l'horitzó històric que es contempla. Quan la situació mundial es caracteritza per la competència internacional i la demanda de supervivència i de millors condicions de vida, especialment en els psd i en els emergents ¿tenen alguna viabilitat les propostes centrades en la reducció del temps de treball?

Posats a triar utopies és millor triar la de Thomas More doncs en ella tothom s'ho passa bé. Contràriament, en la Odissea d'Homer, en el camí cap a Itaca d'Ulyses ,tots els seus companys moren pel camí i l'heroi hi arriba sol.

* * *